

KROONJUWEEL VAN GELDROP

Heilige Brigidakerk 1891

Bouwmeester Carl Weber

... kop van Carl Weber in de St. Odulphuskerk in Best

Foto: Hans Festen

VOORWOORD

Dit boekje wordt uitgegeven in het kader van het jaar van het religieuze erfgoed en het 100e sterfjaar van de architect van de Brigidakerk Carl Weber. We mogen trots zijn op onze kerk. Voor vele (oud) Geldroppenaren is de aanwezigheid van de Brigidakerk vanzelfsprekend. Realiseren we ons als gemeenschap wel voldoende wel een geweldig religieus erfgoed we in “huis” hebben met de Brigidakerk? Ze is de grootste koepelkerk van Carl Weber, bouwkundig van topklasse. De kerk is méér dan alleen een historisch/cultureel “erfgoed”. Ze is het huis van God. Mensen komen samen om God eer te brengen, om de sacramenten te vieren. Het imposante gebouw aan de buitenkant verwijst naar wat er binnen gebeurt. De Levende Heer Jezus Christus is hier aanwezig. Mensen knielen er voor Zijn sacramentele aanwezigheid. Bij alle lief en leed voeden ze zich aan Woord en Sacrament om te groeien in geloof, hoop en liefde. Zo wil de kerk plek van hoop zijn. De Brigidakerk in het centrum van Geldrop is niet alleen bouwkundig van klasse, ze is de levende hoofdkerk van de Brigidaparochie. Dagelijks wordt er de eucharistie gevierd. De Mariakapel in de voormalige doopkapel is sinds oktober 1998 een sfeervolle ruimte waar iedere dag vele mensen komen. De Brigidakerk is bijna iedere dag toegankelijk voor bezoek.

In dit boekje worden enkele belangrijke zaken van Carl Weber en de realisatie van de Brigidakerk op compacte wijze naar voren gebracht. We willen de bezoekers van de Brigidakerk iets tastbaars meegeven. Het verder bestuderen van de archieven nodigt uit om in de toekomst over dit onderwerp tot uitgebreidere studies te komen. Ik wens u veel leesplezier toe met deze uitgave en dank de werkgroep voor alle energie en tijd besteed aan de tentoonstelling en het boekje!

Pastoor Felie Spooren, Geldrop augustus 2008

... Brigidakerk anno 1739

INLEIDING

In Geldrop staat midden in het dorp een enorme kerk met twee torens en een koepel. Zij is genoemd naar de Ierse heilige Brigida, een geleerde vrouw die leefde omstreeks het jaar 500 en een klooster stichtte. Dankzij de angelsaksische geloofsverkondiger, de H. Willibrord, werd haar faam in deze streken bekend.

Vanuit alle gezichtspunten, van veraf en van dichtbij, ziet men een indrukwekkende bouwmassa. De kerk werd voltooid in 1891. Geldrop telde toen circa 2200 inwoners. De kerk wijkt in zijn vorm en bouwstijl af van bijna alle kerken die er in de negentiende eeuw in Nederland zijn gebouwd. We kunnen ons afvragen hoe in zo'n kleine gemeente zo'n enorme kerk gebouwd kon worden.

In dit boekje willen we deze vraag beantwoorden en tegelijk iets vertellen over de architectuur en het interieur van deze kerk.

... 1928

Foto: Regionaal Historisch Centrum Eindhoven

HISTORISCH KADER

De nieuwe Nederlandse grondwet van 1848, ontworpen door Thorbecke onder invloed van de liberale revoluties in vrijwel heel Europa, bracht vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging en vergadering en volkomen gelijkstelling van alle godsdiensten. Voorts werden de Tweede Kamer, de provinciale staten en de gemeenteraden van toen af rechtstreeks gekozen. Van deze nieuwe staatsinrichting profiteerde in de eerste plaats de ontwikkelde burgerij. Deze was nu in staat invloed uit te oefenen op het openbaar bestuur, maar vooral kreeg zij de gelegenheid - vrij van bemoeienis door de overheid - bedrijven te stichten en tot ontwikkeling te brengen. In Geldrop kwamen er voornamelijk textielfabrieken. Er groeide in Nederland een redelijk welvarende en zelfbewuste middenklasse.

De nieuwe grondwet had ook direct gevolg voor de kerken. Het was de wens geweest van Koning Willem I een nationale eenheid tot stand te brengen en godsdienstige kwesties mochten deze eenheid niet verstoren. Tijdens zijn regering bemoeide de overheid zich dan ook rechtstreeks met godsdienstige aangelegenheden, zoals met de bouw van kerken (waterstaatskerken) en met de plaats van de kerkgenootschappen in de Nederlandse samenleving.

Na 1848 was het de kerkgenootschappen toegestaan zèlf hun zaken te regelen en hun bestuur naar eigen goeddunken in te richten. Zo werden er in 1853 weer katholieke bisschoppen benoemd en werd Nederland een zelfstandige kerkprovincie. Na eeuwen van achterstelling groeide ook onder de katholieken het zelfbewustzijn. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd dit zichtbaar in de bouw van een groot aantal kerken in het hele land.

... omstreeks 1935

PLANNEN VOOR EEN NIEUWE KERK IN GELDROP

Na de komst van de Bataafse Republiek werd de vijftiende-eeuwse H.Brigidakerk, die sinds 1649 in handen was van de protestantse gemeente, in 1796 weer aan de katholieken terug gegeven. De kerk was toen bouwvallig. Na een restauratie kon ze in 1823 weer voor de katholieke eredienst in gebruik worden genomen, maar het aantal parochianen nam toe en in 1860 werd er een plan gemaakt voor nieuwbouw van een grotere kerk door een architect uit Roermond, Carl Weber.

Intussen was in 1867 in de aangrenzende plattelandsgemeente Zesgehuchten een parochie opgericht en in 1884 werd daar een nieuwe kerk in gebruik genomen. Vóór die tijd kerkten de inwoners van deze gemeente in Geldrop. Het gereedkomen van deze kerk zou dus de noodzaak voor de bouw van een grote kerk in Geldrop wegnemen, maar het tegenovergestelde gebeurde. Geldrop misgunde Zesgehuchten zijn nieuwe kerk met zijn toren niet, maar een nieuwe kerk in Geldrop die geen twee torens had zou een blamage betekenen voor een industrieel dorp.

Bisschop Godschalk van 's-Hertogenbosch vond echter een nieuwe kerk met de omvang van de Zesgehuchtense kerk voldoende voor Geldrop en adviseerde bouw van een kerk met behoud van de middeleeuwse toren. De oude kerk werd afgebroken op de toren na, maar tijdens een storm in 1887 stortte de oude toren gedeeltelijk in. Het restant werd door de genietroepen uit Utrecht opgeblazen. Nu was de weg vrij voor een volledig nieuwe kerk. Wie anders dan de architect Weber kon een uitzonderlijke kerk ontwerpen?

... Carl Weber (1820 - 1908)

Carl Weber werd in 1820 geboren in Keulen. In 1857 verhuisde hij naar Roermond. Wat de motieven waren voor deze verhuizing is niet precies bekend. Wel had Weber toen hij nog in Keulen woonde al drie kerken in Nederland ontworpen. Hij heeft altijd in de schaduw gestaan van zijn grote stadgenoot, Pierre Cuypers, die over betere relaties beschikte en zich in de wereld van de architectuur nadrukkelijk manifesteerde. Cuypers bouwde vooral in steden waar hij ook niet-kerkelijke gebouwen op zijn naam heeft staan, zoals het Rijksmuseum en het Centraal Station van Amsterdam. Weber was voor zijn opdrachten afhankelijk van, vaak armlastige, dorpspastors.

Toen de Geldropse parochie in 1886 serieus werk ging maken van de nieuwbouw en contact zocht met Weber, had deze al drie reusachtige koepelkerken in Noord-Brabant ontworpen: in Zevenbergsehoek (in 1944 verwoest als gevolg van de oorlog), in Raamsdonk en in Uden. Bouwpastoor Frans Aertnijs en zijn kerkmeesters gingen in 1887 de kerken van Zevenbergsehoek en Uden en de koepelkerk St Nicolaas in Amsterdam bezichtigen. Het stond nu voor de heren vast; een kerk van een dergelijke omvang en allure wilde men in Geldrop ook!

BOUW VAN DE H.BRIGIDAKERK

Carl Weber diende zijn ontwerp in voor een kerk met twee torens en een koepel. Bisschop Godschalk bleef echter bedenkingen houden, wetend dat de ontwerpen van Weber altijd te duur uitvielen.

“Het zal ongetwijfeld eene schoone en prachtige kerk zijn, Geldrop volkomen waardig. Maar de beraming der reeds gedane en nog te doene uitgaven heeft eene meer bedenkelijke zijde”, schreef de bisschop in 1888 aan het kerkbestuur nog vóór aanvang van de bouw.

Door handig te manoevreren wist Pastoor Aertnijs voor het ontwerp van Weber echter bisschoppelijke toestemming te verkrijgen. Met de financiën kwam het goed. Er zijn intekenlijsten bewaard gebleven van de bijdragen van parochianen voor de bouw van de kerk. Fabrikanten tekenden in voor 1000 à 2000 gulden, tal van inwoners zegden 50 à 100 gulden toe, maar er zijn ook kleine bijdragen van enkele guldens. De kerk zonder de torens werd aangenomen voor een bedrag van circa 110.000 gulden.

... Pastoor Aertnijs

Toen waren echter de twee torens nog niet gefinancierd. Een “Torencommissie” van 9 man wist nog 12.970 gulden en 11,5 cent bijeen te brengen voor de bouw van één toren. De inwoners van Geldrop hadden hun kerk dus grotendeels zelf tot stand gebracht. Ter hoogte van de galmgaten in de zuidertoren is een steen geplaatst met de tekst:

*“Tot hiertoe waren ze uitgepraat,
Gemeente en ook Kerkeraad.
Nu steeg des Burgers ijver op,
voltooiden het werk tot in de top.”*

Voor de bouw van de tweede toren diende het kerkbestuur een verzoek tot subsidie in bij het gemeentebestuur. Dit verleende een bedrag van 12.000 gulden voor deze toren op voorwaarde dat het kerkbestuur zich verplichtte de toren te voorzien van een uurwerk met slagwerk. Zoiets was belangrijk in een tijd dat lang niet iedereen over een horloge of klok beschikte. Dat mag blijken uit een boze brief van een aantal jaren later van het gemeentebestuur aan het kerkbestuur, waarin klachten kenbaar werden gemaakt van inwoners van Geldrop, die gemerkt hadden dat de torenklok achter liep bij de klok op het gemeentehuis.

Ook diende deze toren op nationale feestdagen, brand en “openbaar onheil” ter beschikking te staan van de burgemeester, waartoe deze een sleutel van de toren in zijn bezit had.

Van 1889 tot 1891 werd de kerk compleet met torens gebouwd en op 3 augustus 1891 feestelijk door Bisschop Godschalk ingewijd.

De H. Brigidakerk is de grootste van de vijf koepelkerken die Weber in Noord-Brabant heeft ontworpen en is volledig uitgevoerd zoals Weber het zich wenste. De bouwstijl is neoromaans met gotische elementen, bijvoorbeeld de roosvensters en de ribgewelven. Deze stijl ontleende Weber aan de romaanse kerken in het Duitse Rijnland en aan de Munsterkerk in Roermond. Deze neoromaanse bouwstijl is uniek voor Nederland.

De kerk is wat betreft de verhoudingen tussen zijn afmetingen zeer geslaagd. Wie de buitenkant goed bekijkt, bemerkt dat de onderdelen van de toch vrij ingewikkelde bouw harmonisch op elkaar aansluiten. Zoals het exterieur doet vermoeden is de plattegrond en de indeling van de ruimtes van de kerk ingewikkeld, zó ingewikkeld dat er in de oorlog geallieerde bemanningsleden van neergehaalde vliegtuigen in de ruimtes tussen de gewelven verborgen konden worden.

De koepel domineert de kerk en wordt geflankeerd door vier torentjes. De constructie van de koepel is buitengewoon ingenieus en bestaat uit een binnen- en een buitenkoepel.

Het carillon is een geschenk van de eerste ereburgeres van Geldrop, baronesse Van Tuyll van Serooskerken en werd oorspronkelijk geplaatst in een klokkestoel op de Heuvel. Het is in 1974 overgebracht naar de zuidertoren en uitgebreid. Tevens werd een voorziening aangebracht om het wisselluiden ('change ringing') mogelijk te maken. De kerk is sinds 1976 een rijksmonument en is van 1989 tot 1991 gerestaureerd.

Foto: Norbert van Onna

Wat als eerste opvalt is de ruimtewerking van de koepel met zijn ribgewelf. Weber was geen vernieuwend architect, maar hij verstond de kunst om in een ruimte een mystieke sfeer op te roepen. De koepel rust op acht zeer zware zuilen en benadrukt de centrale ruimte.

Weber volgde daarmee een trend in de katholieke Kerk op het eind van de negentiende eeuw om de kerkgangers meer bij de liturgie te betrekken dan het geval kon zijn in de neogothische kruiskerken, waarin de zuilenrijen langs de zijbeuken vaak het zicht op het altaar ontnamen. De kerk is een mengvorm van een kruiskerk en de protestantse centraalbouw, die in Nederland al sinds de zeventiende eeuw gebruikelijk was geworden, zoals voor de kerk in Willemstad, de Nieuwe Kerk in Den Haag, de Marekerk in Leiden en de Oosterkerk in Amsterdam.

De kerk is uitgevoerd in bakstenen in 7 kleuren. Door het kleurrijke interieur konden wandschilderingen achterwege blijven. Men treft ze alleen aan achter het altaar. De beelden, geplaatst tegen de zuilen van de koepel, zijn gesneden uit lindenhout. De oudsten dateren uit het begin van de negentiende eeuw. Weber ontwierp ook de stenen biechtstoelen, het altaar en het orgelfront.

Het orgel is vervaardigd door de destijds bekende orgelbouwer Vollebregt en dateert van 1849 en is dus nog afkomstig uit de oude kerk. De bouwvallige staat van dit kerkgebouw maakte het noodzakelijk het orgel elders in Geldrop op te slaan. Na de bouw van de nieuwe kerk paste Smits, een bekende Brabantse orgelbouwer uit de negentiende eeuw, het oorspronkelijke instrument aan bij de situatie in Webers ontwerp. Bovendien vergrootte hij het orgel tot een instrument van bijna 1500 pijpen. In 2004 is het Vollebregt-Smitsorgel geheel gerestaureerd. Ook het orgel is rijksmonument. Er worden nu regelmatig orgel- en beiaardconcerten gegeven.

BRONNEN

- Jean Coenen,
Alles wat hier leeft, spint, twernt of weeft.
Geschiedenis van Geldrop en Zesgehuchten.
- Thomas H.von der Dunk,
“Eminente persoonlijkheden zijn gelukkig in de loop van 1908 niet aan de Nederlandsche bouwkunst ontvallen”
De prijzige koepelkerken van Carl Weber (1820 - 1908) in Noord-Brabant.
Noordbrabants Historisch Jaarboek 22-23; 2005 - 2006.
- F.A.C.Haans en C.M.J.M. van den Broek
Architect Carl Weber en de bouwgeschiedenis van de koepelkerk te Lierop, in:
Lierop, 'n Beeld van een dorp. (Red. T.Maas.)
- H.van Helvoort
Bouwkunstige beschouwing over de kerken van architect C.Weber.
Typoscript, Nuland 1974
In Universiteitsbibliotheek Nijmegen onder K.In. 9522
- Een aloude plek van geloof.
De parochiegemeenschap van Sinte Brigida in het midden van Geldrop, 1891 -1991.
- Archief Parochie H.Brigida, Geldrop.

COLOFON

Uitgave: Parochie Heilige Brigida, Geldrop 2008

Tekst: Hans Festen

Vormgeving: Liesbeth Hoogers

Productie: Communicare, Mark Bruning

Druk: Jako & Van Eijk BV

Prijs per stuk € 3,00

... kop van Carl Weber in de St. Odulphuskerk in Best

Foto: Hans Festen

